

Antakya (Antiokheia) Kent Kazısında Bulunan Üç Grup Orta Çağ İslami Sikke

Three Groups of Medieval Islamic Coins Found in Antakya (Antiokheia) City Excavation

Mustafa KAYA*

Öne Çıkanlar:

- Antakya'daki Abbasi hâkimiyeti 4642 parsel sikkeleri ışığında araştırılmış ve sikkelerin 12 farklı şehir darphanesinde basılarak İpek Yolu ticareti, iskân ve askeri seferler ile kente ulaşmış olduğu tespit edilmiştir.
- 4642 parsel sikkeleri, özgün ve kazı buluntusu olmakla birlikte, Antakya'nın İslami dönemine ışık tutmakta ve ayrıca Abbasi, Samâni ve Büveyhî Dönemi sikke tipolojisinin gelişim/değişim seyri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.
- Araştırma, Anadolu ve çevresi sikke çalışmalarına ve Sanat Tarihi literatürüne önemli kaynak oluşturmaktadır.

Öz: Bu makalede, günümüzde Hatay'ın merkez ilçesi Antakya'da, Hatay Arkeoloji Müzesi tarafından 2011/2012 yılında 4642 parsel arkeolojik kazılarında bulunan 17 sikke incelenmiştir. Sikkeler, ilk defa bu çalışmada detaylı şekilde incelenmiş ve içerikleri çözümlenmiştir. İncelenen 17 sikkeden; 5'i Abbasi, 7'si Büveyhî ve 5'i ise Sâmanî dönemine aittir. Bu makalede, Antakya'nın İslami dönem sikke çalışmalarına yönelik bilimsel çalışmaların az olması ve bölgenin çok az bilinen Orta Çağ İslami dönemini, sikkeler ışığında ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca, sikkelerin bastırıldığı; hükümdar, dönem, tarihi olaylar, şehir ile irtibatları irdelenmiş ve İslam sikkeleri içerisindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Abbasi sikkeleri 9. yüzyıl sonları ile 10. yüzyıl yarlarına, Sâmanî sikkeleri 10. yüzyıl başları ile yarlarına ve Büveyhî sikkeleri ise 10. yüzyıl yarları ve sonlarına tarihlendirilmiştir. Sikkeler, üç farklı devlete ait olup, 12 farklı İslam şehir darphanesinde basılmıştır. Tamamı gümüş olan bu sikkeler darphane tekniğindedir. Sikkelerin, darphane isimlerinden hareketle, 8-10. yüzyılda Abbasi hâkimiyetindeki Antakya'ya; İpek Yolu ticareti, iskân ve askeri seferler ile ulaştığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Sikke, Abbasi, Sâmanî, Büveyhi, Dirhem.

Highlights:

- The Abbasid rule in Antakya was studied through the analysis of 4642 parcel coins, revealing that these coins were minted in 12 different city mints and arrived in the city via Silk Road trade, settlement and military expeditions.
- Although the coins of parcel 4642 are original excavation finds, they shed light on the Islamic period of Antakya and also provide important information about the development/change course of coin typology of the Abbasid, Samanid and Buwayhid Periods.
- The research serves as an important source for numismatic studies and contributes to the Art History literature in Anatolia and its surroundings.

* Dr. Öğr. Ü., Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Mersin. mustafakaya@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3340-5253

Abstract: In this article, 17 coins found in the archaeological excavations of parcel 4642 in 2011/2012 by the Hatay Archaeology Museum in Antakya, the central district of Hatay, were examined. For the first time in this research, the coins were analysed in detail to understand their contents. Among the 17 coins examined; 5 of them belong to the Abbasid period, 7 to the Buwayhid period and 5 to the Samanid period. In this article, due to the lack of scientific studies on the Islamic period coins of Antakya, it is aimed to reveal the little-known medieval Islamic period of the region by analysing these coins. Additionally, related to coins minted; the ruler, period, historical events, connections with the city were examined and their place and importance among Islamic coins were mentioned. The Abbasid coins date to the late 9th century and the mid-10th century, the Samanid coins to the early to mid-10th century, and Buwayhid coins to the mid-to-late 10th century. The coins belong to three different states and they were minted in 12 different Islamic city mints. These coins, which are all silver, are in minted technique. Based on the mint names of the coins, it is understood that it reached to Antioch; which was under Abbasid rule, through Silk Road trade, settlement and military expeditions.

Keywords: Antakya, Coin, Abbasid, Samanid, Buwayhid, Dirham.

Summary: This article focuses on the Islamic coin group identified as a result of archaeological excavations carried out in the 3rd degree archaeological site on parcel 4642 in Antakya District of Hatay Province. The research aims to analyse the design, composition and epigraphy of the coins to determine how they follow a chronological course of development/change and to examine their connection with Antakya based on excavation findings. The coins, excavation findings, provide important data in illuminating the little-known medieval Islamic period of the city. In addition, the article has unique value because the coins found in the excavation have not been the subject of any scientific research before.

The coins examined were identified by Hatay Archeology Museum and scientific advisor archaeologist Prof. Dr. Hatice Pamir during the excavations carried out in the ancient city fabric in 2011/2012. The coins were found scattered on the surface of the Middle Age layer of the ruins, which has a 14-meter stratigraphy. Although approximately 45 coins of the Islamic Period were found in the systematic excavations, approximately 17 coins giving form, style and composition, were examined in this article. According to epigraphic analysis, out of 17 coins; it has been determined that 5 of them belong to the Abbasid period, 7 of them belong to the Buwayhid period and 5 of them belong to the Samanid period. Abbasid coins date to the late 9th and mid-10th centuries, Samanid coins to the early to mid-10th centuries, and Buwayhid coins to the mid-10th and late 10th centuries. The coins belong to three different states and they were minted by the caliph and emirs of the period. Samani and Buwayhids minted coins in their own names by using the names of Abbasid caliphs. The examined Abbasid coins; were minted during the time of three different Abbasid caliphs (late 9th century - half of the 10th century), Samanid group; Nasser b. Ahmed and Nuh b. Nasir (early and half of the 10th century) in two and the Buwayhi group in three different groups (10th century): Imadü'd-devle Ebu'l-Hasen, Rüknu'd-devle Ebu'l-Hasen and Müizzüdevle Eb'ül Hasen Buveyh. century) during the Buwayhi period. They were minted in 12 different Islamic city mints. Abbasid coins were minted in Kûfe (Iraq), Hamadan (Iran), Vâsıt (Iraq) and Medînetü's-Selâm (Baghdad), Samanid coins were minted in Coins of Balkh (Afghanistan), Samarkand (Uzbekistan), Shash/Chach (Uzbekistan-Tashkent) and Buveyhi and as for Buwayhid coins, they were minted in the mints of Shiraz (Iran), Barcan (Iran), Basra (Iran) and Suk al-Ahvaz (Iran). Among the coins of parcel 4642, no coins, minted in Antakya. have been found yet. Although it is known that the city had a mint called Medînetü'l Antakiyya in the Abbasid period as well as in the ancient period, based on the examples in the website collections, it is noteworthy that coins were minted here during the periods of Cafer el-Mansur A.D. 755, el-Mukten Billah and el-Muti billah (945). It is possible that the coins from this mint will be encountered in archaeological excavations in Antakya.

The coins examined in the 4642 parcel; belongs to the Abbasids II, reflect the coin typology in terms of epigraphic, content, two-striped contour arrangement on the edge and stylistic features. Although the coins reflect the Abbasid coin style in terms of design and style at first glance, some differences in their contents are also noticeable due to the fact that they were minted in different periods and mints. In the Samani coins, only the name of the Samani emir was written on the face, followed by the inscription of

Muhammad Rasulallah on the reverse. As for the Buwayhi coins, the name of the Emir and the Abbasid caliph was written on the face, and only the names of the Buwayhi dynasty were written on the reverse. After the Buwayhids took over the Abbasid administration in 945, they showed their political power and sectarian propaganda (Shia) with the coins they printed. Compared to the Abbasids, the coins in the Buwayhi group have a diverse, distinct and aesthetic appearance. All of the coins were minted from silver material.

As a result, based on the mint names of the coins, it is concluded that these coins reached Antakya under Abbasid rule (8-10 centuries) through Silk Road trade, settlement and military expeditions. It is observed that these were among the coins in circulation during the Abbasid period, reaching Anatolia, the Mediterranean and a wide geography from there.

Giriş

Antakya, ilk çağlardan itibaren yerleşim görmüş, stratejik konumu ve önemli yolların güzergâhında olması nedeniyle tarihsel süreçte; siyasi, dinî ve ticari açıdan birçok kültürün odak noktasını teşkil etmiştir. Şehir, MÖ 300'de Büyük İskender'in generali Selevkos Kralı I. Nicator tarafından kurulmuştur (Downey 1961, 15-82) MÖ 64'te Pompeius tarafından Roma İmparatorluğu'na bağlı olarak (Yıldırım & Temizkan 2018, 645-660) Suriye Eyaleti'nin başkenti olarak statüsünü korumuştur. 395'ten sonra Bizans'ın Doğu sınırında kalan şehir, Teopolis olarak anılmış, siyasi ve dinî açıdan ön plana çıkmıştır (Aydın 2016, 84, 85).

Bizans-Sâsânî (613) çatışmalarına sahne olan şehir, Bizans-Araplar arasında yaşanan Yermük Savaşı (636) sonrası 637/8 yılında Hz. Ömer'in komutanı Ebu Ubeyde b. el-Cerrah (Önkal 1994, 250; Anonim 1884, 269) tarafından fethedilmiştir. Cerrah, idareyi sağlamak amacıyla şehre vali olarak Habib b. Mesleme'yi tayin etmiştir (Sahillioğlu 1991, 230). Halife Ömer ve Osman b. Affan'ın ehemmiyet verdiği Antakya, ilk süreçte Anadolu'ya yapılan hareketlerde karakol görevi üstlenmiştir (Acar 2020, 106; Bakır 2010, 8).

Antakya, erken İslam fetihleri döneminde Sugur-eş'Şam şehirlerinin başkenti ve Bizans-Arap sınırında Dar'ul Hudut (Sınır Şehri) olarak ifade edilmekteydi (Çil 2009, 12, 88). Şehir, 645-646 senesinde Emevi Halifesi Muaviye b. Ebû Süfyan tarafından, Bizans Kralı Herakleios'tan alınmış ve Halep'e bağlanmıştır. Muaviye, Antakya ve Tarsus'a gelerek, bahsi geçen garnizonlara, Şam ve el-Cezireli askerleri konumlandırmıştır. Yaz seferlerinde, bu şehirlere Yezîd b. Hurr el-Absî gönderilmiştir (Yılmaz 2010, 87-103; Paydaş 2012, 167-196). Antakya, Muaviye (653) ve Ömer b. Abdülaziz zamanında imar ve iskân edilmiştir (Apak 2000, 445). II. Mervan ise, 744 yılında şehrin surlarını onartmış, el-Velid b. Abdulmelik b. Mervan ise, Antakya askerlerine Selukiye (Selevkiye) topraklarını ikta olarak vermiştir. Askerlere, bir dinar ve buğdaylık tahsis etmiş ve maaş başlatmıştır. Halife ayrıca, Selukiye Kalesi'ni de inşa ettirmiştir (Bakır 2010, 1-9).

Abbassiler döneminde (750-969), Kilikya'nın merkezi konumunda olan Antakya, Araplar'ın Anadolu'ya yaptığı seferlerde geri savunma hattı (Avâsım) olarak görev üstlenmiştir. Halife el-Mutasım, halifelik öncesinde (831) Antakya'ya vali olmuştur. Me'mun ve Mu'tasım döneminde Antakya'ya Türk yöneticiler tayin edilmiştir (Sahillioğlu 1991, 230). Antakya, Halife Mansur ve Harun er-Reşîd zamanında tahkim edilmiş (Yıldız 1991, 111-112), Mansur ise, Bizans sınırını ve bu hattaki kaleleri sağlamlaştırmak üzere, şehre Antakya valisi Salih b. Ali'yi görevlendirmiştir. Salih b. Ali daha sonra buradaki garnizonlara askerleri yerleştirmiştir (Kennedy 2023, 73-75). Antakya garnizonuna, X. yüzyılda maaş karşılığında Horasan'dan Kilikya'ya getirilen Türk askerler konumlandırılmıştır (Bilindir 2016, 17-34; Gökhan 2013,199). Antakya, ayrıca Emevi ve özellikle Abbasi döneminde İpek Yolu güzergâhının önemli bağlantı noktasında bulunmuştur (Bozkurt 2000, 369-371; Yılmaz 2017, 678). Şehrin; Baharat Yolu, Kral Yolu ve İpek Yolu gibi önemli kervan yollarında ve Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya açılan limanlara sahip oluşu, kentin

ticari ve sosyo-kültürel açıdan gelişimini de hızlandırmıştır. Birden fazla yol ağının kesiştiği noktada konumlanan Antakya; Hulvan üzerinden İran ve Orta Asya'ya bağlanan Doğu Yolu "Büyük Horasan Yolu", Rakka üzerinden Anadolu, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika'ya giden "Güney Yolu" gibi önemli kervan yolu ağı ve Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya uzanan deniz ticareti yolları üzerinde bulunmaktaydı (Vanni 2022, 31). Özellikle, Kaşgar, İran ve Bağdat'tan gelen ticaret malları, Suriye ve Antakya limanları üzerinden Akdeniz'e ve oradan (Hizmetli 2017, 171) Avrupa'ya (Yüksel 1994, 317) ya da Tebriz ve Trabzon üzerinden Karadeniz'e ulaşmaktaydı (Eskikurt 2014, 17; Yüksel 1999, 100). Nitekim X. yüzyıl yazarı İbn Hurdazbih (öl. 300/912), Antakya'nın, ticaret güzergâhındaki önemli şehirlerden biri olduğunu nakletmiş ve şehrin ticari öneminden bahsetmiştir (Hurdazbih 1889). Bağdat ve özellikle Antakya, Emevi ve Abbasi döneminde İpek dokumanın merkezi sayılmıştır (Clot 2007, 87; Yıldız 1988, 31-48; İstek 2020, 227-246). İslam döneminde canlılığını kaybetmeyen İpek Yolu'nda, Emevi ve Abbasi döneminde ticaret merkezleri gelişmiştir (Giorgi and Eger 2021, 244). Bu süreçte, Akdeniz ticareti Bizans'ın elinde bulunmaktaydı. VII. yüzyıla kadar, Antakya başta olmak üzere; İran, Mısır ve Suriye gibi Bizans İmparatorluğu'nun doğu şehirlerinde uzun mesafe ticaretleri gerçekleştirilmiştir (Yenipınar 2022, 3-32). Doğu şehirlerindeki ticaret, IX. yüzyılda Bizanslıların elinden çıkması sonrası Arapların kontrolüne girmiştir (Yüksel 1999, 100).

Makale konusunu, günümüzde 2011/2012 yıllarında Hatay İli, Antakya İlçesi merkezinde, 3. Derece Arkeolojik Sit Alanında bulunan 4642 Parsel kazılarında tespit edilmiş İslami sikkeler içermektedir. Parsel, Antakya'nın önemli ve merkezi konumundadır. Söz konusu kazı, Hatay Arkeoloji Müzesi tarafından, Arkeolog Prof. Dr. Hatice Pamir'in bilimsel danışmanlığında yürütülmüştür (Pamir 2014, 251-274; Pamir 2013, 101-114). Kazı çalışmalarında, farklı kültür katmanları ve çeşitli dönemlere ait 30.000 arkeolojik esere rastlanılmıştır. Buradaki, mimari kalıntı ve sikke buluntuları, Antakya'nın Hellenistik Dönem'den Orta Çağ'a kadar kesintisiz yerleşim gördüğünü doğrulamaktadır. Kazı çalışmaları sonrasında, arkeolojik kalıntılar ve mozaikler, *in-situ* şeklinde sergilenmek üzere, 2019 yılında Antakya Necmi Asfuroğlu Arkeoloji Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.

Makale içeriğinde 4642 parsel kazılarında tespit edilen 45 sikke arasından okunabilen 17 sikke incelenmiştir. Sikkelerin çözümlenmesi ve tasarım özellikleri, yazar tarafından detaylı şekilde ortaya konulmuştur. Bu araştırmalarda, incelenen 17 sikkeden; 5'i Abbasi, 5'i Sâ mânî ve 7'si Büveyhi dönemine ait olduğu görülmektedir. Sikkeler, nümizmatik bilimi ve sanat tarihi metodolojisine uygun olarak tanıtımı aşağıda irdelenmiştir.

1. Antakya (Antiokheia) Kent Kazısında Bulunan Üç Grup Orta Çağ İslami Sikkenin Tanıtımı

Abbasi Sikkeleri

Sikke No 1: Müze kayıtlarında bulunan 14998 envanter numaralı ve Et. (011/K11-22) nolu gümüş sikke, Abbasi halifesi el-Mu'temid-Billâh H 256-279 (M 870-892) zamanında darp edilmiştir. Sikke çapı 18 mm, kalınlığı 1.5 mm ve ağırlığı 3.21 gramdır. Sikkede yazan darp yeri, aşınmış olduğundan okunamamaktadır. Sikke üzerindeki yazılar, sülüs karakterlidir.

Ön Yüz: Ortada dört satırlık yazıda “Lâ ilâhe/ illa’llah / vahdehu/ lâ şerike leh (Allah’tan başka ilah yoktur, O birdir ve O’nun ortağı yoktur) yani Kelime-i Tevhid yazmaktadır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

Sikkenin kenar yazı kuşağı aşındığından buradaki ibareler okunamamaktadır.

Arka Yüz: Sikkenin beş satırlık arka yüz ortasında“lillah Muhammed Resûlallah, el- Mu‘temid -Billâh (Muhammed Allah’ın elçisidir. el- Mu‘temid -Billâh) yazmaktadır:

الله
محمد
رسول
الله
المعتمد بالله

Sikkenin kenar yazı kuşağı aşındığından buradaki ibareler okunamamaktadır.

Sikke No 2: Müze kayıtlarında, 14996 envanter numarası ve Et. (011/K11-10) kazı envanterine kayıtlı gümüş sikke, üzerinde bulunan bilgilere göre Abbasi halifesi el-Muktedir-Billâh zamanında, H 309 (M 921) senesinde ve Kûfe (Irak) şehrinde darp edilmiştir. Sikke, 25 mm çapta, 1 mm kalınlıkta ve 3.10 gram ağırlık ölçüsündedir. Sikkede, kûfi yazı türü kullanılmıştır.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüz ortasında beş satır hâlinde, “Lâ ilâhe illa’llah vahdehu lâ şerike leh. Ebul Abbas bin emîrû’l-mü’minîn (Allah’tan başka ilah yoktur, O birdir ve O’nun ortağı yoktur. Müminlerin emiri Eb’ul Abbas) ibaresi mevcuttur.

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
ابوالعباس بن
اميرالمؤمنين

Ön yüzü sınırlayan iki sıra kenar yazı kuşağında ise “Allahu emru min kablu ve min ba’d (ba’du)

ve yevme izin yefrahul mü'minûn bi-nasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem Kûfe sene tis'a ve selase mie (Bundan önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. Allah'ın adıyla bu dirhem H 309 (M 921) tarihinde Kûfe'de darp edildi" şeklinde Rûm Suresi 4. ayeti ve sikkenin darp bilgileri verilmiştir.

لله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم كوفه سنة تسع و ثلثمائه

Arka Yüz: Sikkenin arka yüzünde ortada beş satır hâlinde "Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Muktedir- Billâh (Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Muktedir-Billâh)" ifadesi yazmaktadır:

لله
محمد
رسول
الله
المقتدر بالله

Arka ön yüzde, iki sıra ince silme arasındaki kenar yazı kuşağında "Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe Suresi 33) ayeti okunmaktadır:

محمد رسول الله ارسله بالهدا ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 3: Müze kayıtlarında, 14992 envanter numaralı ve Et. (011/K11-9) kazı envanterine kayıtlı dirhem, üzerindeki bilgilere göre Abbasi halifesi el-Muktedir-Billâh zamanında ve H 311 (M 923) senesinde Hemedan (İran) şehrinde darp edilmiştir. Sikke, 28 mm çapta, 05 mm kalınlıkta ve 3.17 gram ölçülerindedir. Sikkede kûfi yazı türü kullanılmıştır. Sikkenin ön yüzünde müminlerin emiri el-Muktedir-Billâh'ın veziri Ebu'l-Abbas ve arka yüzde ise Abbasi halifesi el-Muktedir- Billâh'ın ismi yer almıştır.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüz ortasında beş satır hâlinde, "Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. Ebul Abbas bin emîrû'l-mü'minîn (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Müminlerin emirinin oğlu Ebu'l-Abbas) yazmaktadır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
ابوالعباس بن
امير المؤمنين

Ön yüzü sınırlayan iki sıra kenar yazı kuşağında ise “Allahu emru min kablu ve min ba’d (ba’du) ve yevme izin yefrahul mu’minûn (mu’minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze’d-dirhem bi Hamedan sene ahde aşare ve selase mie (Bundan önce de sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4-5). Allah’ın adıyla bu dirhem, H 311 (M 923) senesinde Hemedan’da darp edildi” ibaresi yazmaktadır.

لله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بهمدان سنة احدى و عشر و ثلاث ماي

Arka Yüz: Sikkenin arka yüzünde ortada beş satır “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Muktedir-Billâh (Muhammed Allah’ın elçisidir. el-Muktedir -Billâh) yazmaktadır:

لله
محمد
رسول
الله
المقتدر بالله

Arka yüzde, iki sıra ince silme arasındaki kenar yazı kuşağında ise “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi’l-hüdâ ve dîni’l-Hakkı liyuzhirahû ale’d-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah’ın elçisidir. O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir” Tevbe Suresi, 33 ayeti okunmaktadır:

محمد رسول الله ارسله بالهدا ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 4: Müze kayıtlarında, 14999 envanter ve Et. (011/K11-21) kazı envanterine kayıtlı dirhem, üzerinde okunan bilgilere göre Abbasi halifesi el-Muktedir-Billâh döneminde ve H 314 (M 926) senesinde Vâsıt (Irak) şehrinde darp edilmiştir. Sikke, 25 mm çapında, 0,5 mm kalınlığında ve ağırlığı da 2.86 gramdır. Kûfî yazı türü kullanılan sikkenin ön yüzünde müminlerin emiri el-Muktedir- Billâh’ın veziri Ebu’l-Abbas ve arka yüzde ise Abbasi halifesi el-Muktedir-Billâh’ın ismi bulunmaktadır.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzünde beş satır hâlinde “Lâ ilâhe illa’llah vahdehu lâ şerike leh. Ebü’l Abbas bin emîrû’l-mü’minîn (Allah’tan başka ilah yoktur, O birdir ve O’nun ortağı yoktur. Müminlerin emiri Ebü’l Abbas) yazmaktadır.

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
ابوالعباس بن
امير المؤمنين

Kenarında iki ince silme arasındaki iki sıra hâlindeki yazıda ise, “Allahu emru min kablu ve min ba’d (ba’du) ve yevme izin yefrahul mu’minûn (mu’minûne) binasrillah (Rûm suresi, 4. Âyet) ve Bismillah duribe haze’d-dirhem bi-Vasıt sene erbaa, aşera ve selase mie” ibaresi okunmaktadır.

Arka Yüz: Sikkenin ön yüzünde beş satır hâlinde, “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Muktedir-Billâh (Muhammed Allah’ın elçisidir. el-Muktedir-Billâh” ibaresi okunmaktadır.

لله
محمد
رسول
الله
المقتدر بالله

Kenarında ince iki silme dizisi arasında “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi’l-hüdâ ve dîni’l-Hakkı liyuzhirahû ale’d-dîni küllihî ve lev kerihê’l-müşrikûn (Muhammed Allah’ın elçisidir. O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe Suresi, 33) ayeti mevcuttur.

Sikke No 5: Müze kayıtlarında, 15001 envanter numaralı ve Et. (011/K11-18) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Abbasi halifesi er-Râzî-Billâh döneminde, H 320 (M 932) senesinde ve Medînetü’s-Selâm (Bağdat) şehrinde darp ettirilmiştir. Sikke, 24 mm çapta, 1 mm kalınlıkta ve 3.54 gram ağırlık ölçüsündedir. Kûfi yazı türü kullanılan sikkede, halifenin adı ile birlikte sikkenin darp tarihi ve darp yeri de bulunmasına rağmen yoğun aşınma nedeniyle tam olarak okunamamıştır. Üzerinde açıkça okunabilen halife “er-Râzî-Billâh” adı nedeniyle sikke, halife Râzî zamanında ve H 322-329 (M 934-940) yılları arasında basılmış olmalıdır.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzü aşınmış durumdadır. Bu yüzde ortada üç satır hâlinde “Lâ ilâhe illa’llah vahdehu lâ şerike leh (Allah’tan başka ilah yoktur, O birdir ve O’nun ortağı yoktur) yazmaktadır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

Sikkenin ön yüz etrafını dolanan iki sıra yazı kuşağında ise “Allahu emru min kablu ve min ba’d (ba’du) ve yevme izin yefrahul mu’minûn (mu’minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze’d-dirhem bi-Medînetü’s-Selâm (Bağdat) işrin ve selase mie (Bundan önce de sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4-5). Allah’ın adıyla bu dirhem, H 320 (M 932) senesinde Medînetü’s-Selâm’da darp edildi” yazmaktadır:

لله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدينة السلام و عشرين و ثلثمائة

Arka Yüz: Bu yüzde ortada beş satır “Lillâh Muhammed Resûlallah, er-Râzî-Billâh. Muhammed Allah’ın elçisidir, er-Râzî-Billâh” yazısı mevcuttur:

الله
محمد
رسول
الله
الراضي لله

Kenar yüzde tek satır olarak “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi’l-hüdâ ve dîni’l-Hakkı liyuzhirahe’ ale’ d-dîni küllihî ve lev kerihê’l-müşrikûn (Muhammed Allah’ın elçisidir. O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dînle gönderendir (Tevbe Suresi, 33) ayeti işlenmiştir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 6: Sâ mânî-1 Müze kayıtlarında, 14997 envanter numaralı ve Et. (011/K11-14) kazı envanterine kayıtlı dirhem, üzerindeki bilgilerden hareketle Abbasi halifesi el-Muktedir-Billâh’a bağlı Sâ mânî Devleti emiri Nasır b. Ahmed tarafından H 313 (M 925) senesinde Belh (Afganistan) şehrinde darp edilmiştir. Sikke, 28 mm çapında, 1 mm kalınlığında ve 2.92 gram ağırlığındadır. Kûfi yazı türü tercih edilen sikkede, farklı olarak ön yüzünde ق kaf harfine yer verilmiştir.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzü ortasında dört satır “Lâ ilâhe illa’llah vahdehu lâ şerike leh. Kaf (Allah’tan başka ilah yoktur, O birdir ve O’nun ortağı yoktur, Kaf)” ibaresi mevcuttur:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
ق

Ön yüzde, kenar yazı kuşağı iki sıra ince silme ile belirlenmiştir. Kontur içerisindeki iki yazı hattı “Allahu emru min kablu ve min ba’d (ba’du) ve yevme izin yefrahul mu’minûn (mu’minûne) bi-Nasrillah. Bismillah duribe haze’d-dirhem bi-Belh sene selâse aşara ve selasemie’ (Bundan önce de, sonra da emir Allah’ındır. O gün, Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4). Bu dirhem, H 313 (M 925) senesinde Belh’de darp edildi” ibaresi yer almaktadır:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله
بسم الله ضرب هذا الدرهم ببلخ سنة ثلث عشر و ثلثمائة

Arka Yüz: Sikkenin arka yüzü ortasında beş satırlık yazıda “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Muktedir-Billâh. Nasır b. Ahmed (Muhammed Allah’ın elçisidir. el-Muktedir-Billâh. Nasır b. Ahmed” bilgileri verilmiştir:

لله
محمد
رسول الله
المقتدر بالله
نصر بن احمد

Kenar yazı kuşağında ise, “Muhammed Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî velev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe Suresi, 33)” ayeti ile çevrilidir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sâmânî Sikkeleri

Sikke No 7: Müze kayıtlarında, 14993 envanter ve Et. (011/K11-6) kazı envanterine kayıtlı dirhem, üzerinde bulunan bilgilere göre Sâmânî emiri Nasır b. Ahmed tarafından H 314 (M 926) senesinde Semerkand (Özbekistan) şehrinde darp edilmiştir. Sikke, 29 mm çapında, 0,5 mm kalınlığında ve 3.15 gram ölçüsündedir. Sikkede kûfi yazı çeşidi kullanılmıştır. Sikkenin ön yüzünde ayet ve darp bilgilerine yer verilmiş, arka yüzde ise Abbasi halifesinin adı el-Muktedir-Billâh ve altında halifeye bağlı Sâmânî emiri Nasır b. Ahmed'in adı bulunmaktadır.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüz ortasında üç satır hâlinde “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur)” ibaresi yazılıdır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

Sikkenin ön yüz kenarında iki sıra yazı kuşağı dolanmaktadır. Bu yazı kuşağı iki sıra ince silme ile iki bordür hâlinindedir. Buradaki yazı hattında “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem bi Semerkand sene erba'a aşara ve ve selase mie (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4). Bu dirhem H 314 (M 926) senesinde Semerkand'da darp edildi” bilgileri mevcuttur:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله
بسم الله ضرهم بسمرقند سنة اربع عشر و ثلثماية

Arka Yüz: Sikkenin arka yüzü kenarda delinmiş ve yazılar aşınmıştır. Ön yüz ortasında, “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Muktedir-Billâh. Nasır b. Ahmed (Muhammed Allah'ın elçisidir. El-Muktedir-Billâh. Nasır b. Ahmed)” ibaresi okunmaktadır:

الله
محمد
رسول الله
المقتدر بالله

نصر بن احمد

İki silme arasındaki kenar yazı kuşağını “Muhammed Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihê'l-müşrikûn. Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe Suresi, 33)” ayeti içermektedir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 8: Müze kayıtlarında, 15005 envanter numarası ve Et. (011/K11-16) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Sâ mânî emiri Nasır b. Ahmed tarafından H 320 (M 932) senesinde Semerkand (Özbekistan) şehrinde darp edilmiştir. Sikke çapı 28 mm, kalınlığı 0,5 mm ve ağırlığı da 2,89 gramdır. Sikkede küfi yazı çeşidi kullanılmıştır. Sikkenin ön yüzünde ayet ve darp bilgilerine yer verilmiş, arka yüzde ise Abbasi halifesinin adı el-Muktedir-Billâh ve altında halifeye bağlı Sâ mânî emiri Nasır b. Ahmed'in adı yer almıştır.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüz ortasında “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur)” şeklinde Kelime-i Tevhid bulunmaktadır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

Sikkenin kenarında, iki sıra ince silme dizisi arasında ise “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. Kaf. Kenarında: Allahu emru min kablü ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem bi-Semerkand sene ısrin ve selasemie “Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. Bu dirhem H 320 (M 932) senesinde Semerkand'da darp edildi).

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بسمرقند سنة عشرين و ثلثمائة

Arka Yüz: Sikkenin orta yüzünde “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Muktedir-Billâh (Nasır Bin Ahmed. Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Muktedir-Billâh. Nasır Bin Ahmed)” ibaresi yazmaktadır:

لله
محمد
رسول الله
المقتدر بالله
نصر بن احمد

İki silme arasındaki kenar yazı kuşağını “Muhammed Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn. Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe Suresi, 33)” ayeti içermektedir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 9: Müze kayıtlarında, 14995 envanter ve Et. (011/K11-14) kazı envanterine kayıtlı dirhem, üzerinde bulunan bilgilere göre Sâ mânî emiri Nasır Bin Ahmed tarafından H 317 (M 929) senesinde Şaş/ Çâç (Özbekistan-Taşkent) şehrinde darp edilmiştir. Sikke, 29 mm çapında, 0,5 mm kalınlığında ve 2,70 gram ağırlığındadır. Sikkede yazılar kûfi türdedir. Sikkenin ön yüzünde ayet ve darp bilgilerine yer verilmiş, arka yüzde ise Abbasi halifesinin adı el-Muktedir-Billâh ve altında halifeye bağlı Sâ mânî emiri Nasır b. Ahmed'in adı yer almıştır.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüz ortasında “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur)” şeklinde Kelime-i Tevhîd bulunmaktadır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

Sikkenin kenarında, iki sıra ince silme dizisi arasında ise “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem bi Şaşa sene seb'a aşara ve ve selasemie (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi 4). Bu dirhem, H 317 (M 929) senesinde Şaş'da darp edildi) ifadesi mevcuttur:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بشاش سنة سبع عشرة و ثلثمائة

Arka Yüzü: Sikkenin orta yüzünde “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Muktedir-Billâh (Nasır Bin Ahmed. Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Muktedir-Billâh. Nasır Bin Ahmed)” ibaresi yazmaktadır:

لله
محمد

رسول الله
المقتدر بالله
نصر بن احمد

Sikkenin kenar yazı kuşağı, iç kısımda düğümlü dışta ise ince silme dizisine ayrılmıştır. Silme içerisinde Muhammed Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir)" Tevbe Suresi, 33 ayeti dolanmaktadır:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 10: Müze koleksiyonunda, 14990 envanter numarası ve Et. (011/K11-13) kazı envanterine kayıtlı dirhem, üzerindeki bilgilere göre, Sâ mânî emiri Nuh b. Nasır tarafından H 341 (M 952) tarihinde darp edilmiştir. Sikke aşındığından darp yeri okunamamıştır. Sikke, 28 mm çapında, 1 mm kalınlığında ve 3.10 gram ağırlığındadır. Sikkede yazılar kûfi türdedir. Sikkenin ön yüzünde ayet ve darp bilgilerine yer verilmiş, arka yüzde ise Abbasi halifesinin adı el-Muktedir-Billâh ve altında halifeye bağlı Sâ mânî emiri Nuh b. Nasır'ın adı verilmiştir.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzünde üç satır “Lâ ilâhe illa’llah vahdehu lâ şerike leh (Allah’tan başka ilah yoktur, O birdir ve O’nun ortağı yoktur)” yazmaktadır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

Kenarındaki iki yazı kuşağında ise; Allahu emru min kablu ve min ba’d (ba’du) ve yevme izin yefrahul mu’minûn (mu’minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze’d-dirhem?.... sene ihdâ ve erbaîn ve selasemie’ (Bundan önce de, sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4). Bu dirhem H 341 (M 952) senesinde ...? ’da darp edildi)” denilmektedir:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
ب هذا الدرهم سنة احدى و اربعين و ثلثمائة.....

Arka Yüz: Sikkenin orta kısımda “Lillâh Muhammed Resûlallah, Mesih. Nuh Bin Nasır (Muhammed Allah’ın elçisidir. ... Mesih. Nuh Bin Nasır)” ibaresi okunmaktadır:

الله
محمد
رسول الله
.....المسيح
نوح بن نصر

Kenarda, iki sıra silme tek yazı kuşağında ise, Muhammed Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-

Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihê'l-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir Tevbe Süresi, 33) işlenmiştir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Büveyhi Sikkeleri

Sikke No 11: Müze koleksiyonunda, 14994 envanter numarası ve Et. (011/K11-57) kazı envanterine kayıtlı dirhem, üzerinde okunan bilgilere göre Abbasi halifesi el-Mutî'- lillâh zamanında Büveyhi emiri İmâdü'd-devle Ebu'l-Hasen tarafından H 336 (M 947) senesinde Şiraz'da (İran) darp edilmiştir. Sikke üzerindeki yoğun aşınma nedeniyle darp yeri okunamamıştır. Sikke, 27.5 mm çapında, 1 mm kalınlığında ve 3.49 gram ağırlığındadır. Sikkede üzerindeki yazılar, kûfi yazı olup ön yüzünde ayet ve darp bilgileri mevcuttur.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzü iki sıra ince silme ile yazı kuşaklarına ayrılmıştır. Ortada beş satırlık “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. ‘İmâdü'd-devle Ebu'l-Hasen (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. ‘İmâdü'd-devle Ebu'l-Hasen” ibaresi okunmaktadır:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
عماد الدوله
ابو الحسن

Kenarında iki satırlık yazıtta ise “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem bi-Şiraz sene sitte ve selasin ve selase mie' (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. Allah'ın adıyla bu dirhem H 336 (M 947) senesinde Şiraz'da (İran) darp edildi” ifadesi okunmaktadır:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنین بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بشيراز سنة ست و ثلثين و ثلثمائة

Arka Yüz: Sikkenin bu yüzü üç sıra silme ile ortada ve kenarda yazı iki kuşağına ayrılmıştır. Ortada altı satır “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Mu'ti-lillâh (Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Mutî'- lillâh)” ifadesi mevcuttur:

الله
محمد
رسول
الله
المطيع لله

Sikkenin kenar yazı kuşağında, “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı

liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe, 33) ayeti dolanmaktadır:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 12: Müze koleksiyonunda 15004 envanter numaralı ve Et. (011/K11-17) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Abbasi Halifesi el-Mutî'- lillâh zamanında ve ona bağlı Büveyhi Hanedanı emiri Rüknu'd-devle Ebu'l-Hasen tarafından senesinde Barcan (İran) darp ettirilmiştir. Sikke, 25 mm çapında, 1 mm kalınlığında ve 4.12 gram ağırlığındadır. Sikkede kûfi yazı çeşidi kullanılmıştır. Sikkenin ön yüzünde ayet ve darp bilgileri yer almıştır. Ayrıca sikkenin arka yüzünde Büveyhilerin kurucusu ve Rüknu'd-devle'nin babası Ebû Şucâ' adına yer verilmiştir.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzü dış ve içte iki sıra silme ile iki yazı kuşağına ayrılmıştır. Ortada, “Lâ ilâhe illâ'llah vahdehu lâ şerike leh. Rüknu'd-devle Ebû 'Ali (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Rüknu'd-devle Ebû 'Ali)” ibaresi verilmiştir:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
ركن الدولة
ابو على

Kenar yazı kuşağında ise, “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem Barcan sene ...?...ve selase mie (Bundan önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün, Allah'ın zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4). Allah'ın adıyla, bu dirhem senesinde Şiraz'da darp edildi)” yazmaktadır:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بارجان سنة ع و ثلثمائة

Arka Yüz: Sikkenin aşınmış arka yüzü içte bitişik iki sıra silme ile sınırlandırılmıştır. Ön kısımda altı satırlık yazıda “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Mutî'- lillâh, Ebû Şucâ' (Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Mutî'- lillâh. Ebû Şucâ'” ibaresi okunmaktadır:

الله
محمد
رسول الله
المطيع لله
ابو شجاع
ح

Kenar yazı kuşağında ise, “Lillâh Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı

liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.)” şeklinde Tevbe Süresi, 33. Ayeti verilmiştir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 13: Müze koleksiyonunda, 15006 envanter numaralı ve Et. (011/K11-11) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Büveyhi emiri Rüknu'd-devle Ebû 'Ali Büveyh tarafından H 344 (M 955) senesinde Barcan (İran) darp ettirilmiştir. Sikke, 29 mm çapında, 1 mm kalınlığında ve 3.53 g ağırlığındadır. Sikkedeki yazılar, kûfî yazı türündedir. Sikkenin ön yüzünde, ayet ve darp bilgilerine yer verilmiştir. Arka yüzde ise, Abbasi halifesi el-Mutî'- lillâh ve onun altında ise Büveyhilerin kurucusu Ebû Şucâ' adı yer almıştır.

Ön Yüz: Sikkenin bu yüzü de aşınmış ve kenarı da hafif kırık vaziyettedir. Ön yüz, dıştan içe doğru, kademeli olarak daralan dört sıra ince silme ile bölümlendirilmiştir. Ortada yer alan beş satırlık yazıtta Ortada, “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. Rüknu'd-devle Ebû 'Ali Büveyh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Rüknu'd-devle Ebû 'Ali Büveyh)” ibaresi verilmiştir:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
ركن الدولة
ابو على بويه

Sikkenin kenar yazı kuşaklarında ise “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem Barcan sene erba'a ve erbain ve selasemie (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4). Allah'ın adıyla bu dirhem H 344 (M 955) senesinde Barcan'da darp edildi)” ibaresine yer verilmiştir:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بارجان سنة اربع و اربعين و ثلثمائة

Arka Yüz: Bu yüzde, kenarda bağımsız iki, içte ise araları düğümlü ve bitişik iki sıra ince silme yer almaktadır. Orta kısımda, yedi satırlık yazıda “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Mu'ti-Billâh Azud'ud-devle Ebu Şuca (Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Mutî'- lillâh, Ebû Şucâ')” mevcuttur:

الله
محمد
رسول الله
المطيع لله

عضدالدوله

ابو شجاع

هـ

Kenar yüzeyi ise tek satırlık yazı kuşağı “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihê'l-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir, Tevbe Süresi, 33) ile çevrilidir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 14: Müze koleksiyonunda, 14991 envanter numaralı ve Et. (011/K11-15) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Büveyhiler Dönemi'ne aittir. Sikke 30 mm çapında, 1 mm kalınlığında ve 4.00 g ağırlığındadır. Yazılar kûfi yazı türündedir. Sikke ön yüzünde ayet ve darp bilgilerine yer verilmiştir. Arka yüzde, Abbasi Halifesi el-Mutî' zamanında, Büveyhi emiri Rüknu'ddevle Ebul Ali Büveyh tarafından H 345 (M 956) tarihinde Barcan'da (İran) şehrinde darp ettirilmiştir. Sikkenin arka yüzünde, Büveyhi Hanedanlığının kurucusu ve Rüknu'd-devle'nin babası Azudü'd-devle Ebû Şucâ' adına yer verilmiştir.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzü, dıştan içe kademeli daralan üç sıra silme ile bölümlendirilmiştir. Dıştaki iki silme arası ufak yatay çizgi ile ayrılmıştır. Ön yüzde altı satırlık yazıda “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. Rüknu'd-devle Ebû 'Ali Büveyh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Rüknu'd-devle Ebû 'Ali Büveyh)” ibaresi istiflenmiştir:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له
ركن الدولة
ابو على البويه

Kenar yazı kuşağında iki satır “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem Barcan sene hamse ve erbaîn ve selase mie' (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder (Rûm Suresi, 4). Allah'ın adıyla bu dirhem H 345 (M 956) senesinde Barcan'da darp edildi)” yazıtına yer verilmiştir:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بارجان سنة خمس و اربعين و ثلثمائة

Arka Yüz: Sikkenin bu kısmında ortadaki yedi satırlık yazıtta “Lillâh Muhammed Resûlallah, el-Mutî'-lillâh Azudü'd-devle Ebû Şucâ' (Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Mutî'-lillâh Azudü'd-devle Ebû Şucâ'” yazısı okunmaktadır:

الله

محمد
رسول الله
المطيع بالله
عضدالدوله
ابوشجاع

Kenardaki tek yazı hattında ise “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihê'l-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir Tevbe Süresi, 33)” ayeti okunmaktadır:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 15: Müze kayıtlarında, 15003 envanter ve Et. (011/K11-19) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Büveyhiler Dönemi'ne aittir. Sikke, 25 mm çapında, 0,5 mm kalınlığında ve 2.82 g ağırlığındadır. Kûfi yazı çeşidi kullanılmıştır. Sikkenin ön yüzünde ayet ve darp bilgilerine yer verilmiştir. Sikke, Abbasi halifesi el-Mutî' Dönemi'nde Büveyhi emiri Müizzüdevle Eb'ül Hasen Büveyh tarafından H 338 (M 949) senesinde Basra'da darp edilmiştir. Sikkenin arka yüzüne, Büveyhi kardeşlerden İmâdü'd-devle Ebu'l-Hasen Büveyh'in adı düşülmüştür.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzü aşınmış durumdadır. Ön yüzde altı satırlık yazıtta “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. Müizzüdevle Eb'ül Hasen Büveyh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Müizzüdevle Eb'ül Hasen Büveyh)” ifadesi okunmaktadır:

لااله الا الله
وحده لا شريك له
معز الدوله
ابو الحسن
بويه

Kenar yazı kuşağında ise “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem, bi-Basra sene seman ve selasin ve selasemie (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. Allah'ın adıyla bu dirhem H 338 (M 949) senesinde Basra'da sikkenin darp bilgileri ve ayet metni okunmaktadır:

لله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنین بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بالبصره سنة ثمان و ثلثين و ثلثمائيه

Arka Yüz: Sikkenin orta bölümünde yedi satırlık yazıtta “Lillâh Muhammed Resûlallah, sallallahu aleyhi vesellem el-Mutî'-lillâh, İmâdü'd-devle Ebu'l-Hasen Büveyh). Muhammed Allah'ın elçisidir.)” İmâdü'd-devle Ebu'l-Hasen Büveyh) bilgileri okunmaktadır:

لله
محمد رسول الله

صلی اللہ علیہ و سلم
المطیع للہ
عماد الدولہ
ابو الحسن
بویہ

Kenardaki tek satırlık yazı kuşağında ise “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihê'l-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir)” ayeti verilmiştir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 16: Müze koleksiyonunda, 15000 envanter numarası ve (011/K11-12) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Büveyhi dönemine aittir. Sikke; 27 mm çapta, 1 mm kalınlıkta ve 5.55 g ağırlık ölçüsündedir. Sikkede yazılar kûfi türdedir. Sikkenin ön yüzünde ayet ve darp bilgilerine yer verilmiştir. Sikke, Abbasi Halifesi el-Mutî' döneminde, Büveyhi Emiri Mü'izzü-devle Eb'ül-Hasen Büveyh tarafından H 3.?7 (M 9.?8) senesinde Basra'da (Irak) darp edilmiştir. Sikke arka yüzünde, Büveyhi kardeşlerden 'İmadü'd-devle Ebu'l-Hasen' Büveyh'in adı mevcuttur.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzü aşınmış ve yer yer kırık vaziyettir. Ortada beş satır hâlinde “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. Müizzü-devle Eb'ül-Hasen Büveyh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Müizzü-devle Eb'ül-Hasen Büveyh) sıralanmaktadır:

لا اله الا الله
وحده لا شريك له
معز الدوله
ابو الحسن
بويہ

Kenar yazı şeridinde ise “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem bi-Basra sene seb'a ve ?.. selase mie (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. Allah'ın adıyla bu dirhem H 3.?7(M 9.?8) senesinde Basra'da darp edildi.)” sikke bilgileri ve ayet metni yazılmıştır:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنین بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بالبصره سنة سبع و و ثلثمائة

Arka Yüz: Sikkenin bu yüzü de aşınmış ve kırık vaziyettedir. Orta kısımda yedi satırlık yazıda “Lillâh Muhammed Resûlallah, sallallahu aleyhi vesellem. el-Mutî'-lillâh. 'İmadü'd-devle Ebu'l-Hasen' Büveyh (Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Mutî'-lillâh. 'İmadü'd-devle Ebu'l-Hasen' Büveyh) ifadesine yer verilmiştir:

الله

محمد رسول الله
صلى الله عليه و سلم
المطيع لله
عمادالدوله
ابو الحسن
بويه

Kenar yazı kuşağı, üç sıra silme ile sınırlandırılmış olup, orta silme arasında “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.)” Tevbe Süresi, 33 ayeti yazmaktadır:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sikke No 17: Müze kayıtlarında, 15002 envanter ve Et. (011/K11-20) kazı envanterine kayıtlı dirhem, Abbasi halifesi el-Mutî'-lillâh zamanında Müizzü-devle Eb'ül-Hasen Büveyh tarafından H 347 (M 958) senesinde Suk al-Ahvaz'da (İran) darp edilmiştir. Sikke; 25.5 mm çap, 1 mm kalınlık ve 4.04 gram ölçüsündedir. Sikkede yazılar kûfi türdedir.

Ön Yüz: Sikke ön yüzü orta ve kenar noktalarda aşınmış durumdadır. Ortada beş satır hâlinde “Lâ ilâhe illa'llah vahdehu lâ şerike leh. Müizzü-devle Eb'ül-Hasen Büveyh (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur. Müizzü-devle Eb'ül-Hasen Büveyh yazmaktadır:

لااله الا الله
وحده لا شريك له
معز الدوله
ابو الحسن
بويه

Kenar kısımdaki iki şeritli yazıda ise “Allahu emru min kablu ve min ba'd (ba'du) ve yevme izin yefrahul mu'minûn (mu'minûne) binasrillah. Bismillah duribe haze'd-dirhem Suk el-Ahvaz sene seb'a erba'in ve selase mie (Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. Allah'ın adıyla bu dirhem H 347 (M 958) senesinde Suk el-Ahvaz'da (İran) darp edildi)” ifadesi ve Rum Süresi 4. Ayeti'ne yer verilmiştir:

الله الامر من قبل و من بعد يومئذ يفرح المؤمنین بنصرالله
بسم الله ضرب هذا الدرهم بسوق الاهواز سنة سبع و اربعين و ثلثمائه

Arka yüz: Bu kısımda orta ve kenar yüzeylerde aşınma ve kırıklar görülmektedir. Orta noktada altı satır hâlinde “Lillâh Muhammed Resûlallah, sallallahu aleyhi vesellem el-Mu'ti-lillâh, Nasrû'd-devle Ebu Ali Büveyh (Muhammed Allah'ın elçisidir. el-Mu'ti-lillâh. Nasrû'd-devle Ebu Ali Büveyh)” ibaresi mevcuttur:

الله

محمد رسول الله
صلى الله عليه و سلم
المطيع لله
نصر الدولة
ابو على بويه

Kenarındaki tek satırlık yazıda kuşağında ise “Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir) Rum Süresi, 33 Ayeti işlenmiştir:

محمد رسول الله ارسله بالهدا و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Değerlendirme

Yukarıda ele alınan sikkeler; içerik, tasarım ve üslup özellikleri yönüyle dönem özelliği yansıtmaktadır. Sikkeler; üslup, gümüş kalitesi, yazı biçimleri ve ağırlık ölçüleri itibariyle farklılık ve benzerlikler gösterebilmektedir. Sikkelerin tamamı, gümüş malzemeden olup darp tekniğinde basılmıştır. Ele alınan 17 sikkeden; 5'i Abbasi, 7'si Büveyhî ve 5'i ise Sâmânî dönemine aittir. Abbasi sikkeleri, 9. yüzyıl sonları ile 10. yüzyıl yarısına, Sâmânî sikkeleri 10. yüzyıl başları ile yarısına, Büveyhî sikkeleri ise 10. yüzyıl yarısı ve 10. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Antakya 4642 Parsel Kazısında Bulunan İslami Sikkelerin Analizi

Env. No.	Dönemi	Darp Tarihi	Darp Ettiren Halife/Emir	Ölçüler	Darp Yeri	Halife adı/Vali/Valiaht/Lakaplar	Kur'an-ı Kerim Ayetleri	İnan Türü
Sikke No:1	ABBASİ	256-279 (870-892) ? sikk	el-Muta'imid Billâh	Çap: 18 mm / Kalınlık: 1,5 mm / Ağırlık: 3,21 gr	Sikk	Sihimis	Sihimis	Kufi
Sikke No:2	ABBASİ	H. 308 (M.920)	el-Muktedir Billâh	Çap: 25 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 3,10 gr	Küfe (Irak)	Ebul Abbas	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:3	ABBASİ	H. 311 (M.923)	el-Muktedir Billâh	Çap: 28 mm / Kalınlık: 0,5 mm / Ağırlık: 3,17 gr	Hemedan (İran)	Ebul Abbas	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:4	ABBASİ	H. 314 (M.926)	el-Muktedir Billâh	Çap: 25 mm / Kalınlık: 0,5 mm / Ağırlık: 2,86 gr	Vâstî (Irak)	Ebul Abbas	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:5	ABBASİ	H.322-329 (M.934-940) ?	el-Râzî Billâh	Çap: 24 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 3,54 gr	Medina'us Salam (Bağdat)	yok	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:6	SAMANİ	H.313 (M.925)	Nasır Bin Ahmed	Çap:28 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 2,92 gr	Belh (Afganistan)	yok	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:7	SAMANİ	H.314 (M.926)	Nasır Bin Ahmed	Çap:29 mm / Kalınlık:0,5 mm / Ağırlık: 3,15 gr	Semerkan (Özbekistan)	yok	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:8	SAMANİ	H.3.?. (M.9.?.)	Nasır Bin Ahmed	Çap:28 mm / Kalınlık: 0,5 mm / Ağırlık: 2,89 gr	Semerkan (Özbekistan)	yok	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:9	SAMANİ	H.317 (M.929)	Nasır Bin Ahmed	Çap: 29 mm / Kalınlık: 0,5 mm / Ağırlık: 2,70 gr	Saşi Çaç (Özbekistan-Taskent)	yok	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:10	SAMANİ	H. 341 (M.952)	Nuh Bin Nasır	Çap: 28 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 3,10 gr	Sikk	yok	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:11	BÜVEYHİ	H.336 (Mihdi 947)	İmâdî'd-devle Ebu'l-Hasen	Çap: 27,5 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 3,49 gr	Siraz (İran)	el-Muti'- İllâh / İmâdî'd-devle	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:12	BÜVEYHİ	H.339 (M.954)	Rükânî'd-devle Ebu'l-Hasen	Çap: 25 mm / Kalınlık:1mm / Ağırlık: 4,12 gr	Barcan (İran)	el-Muti'- İllâh / Rükânî'd-devle / Ebu Suca	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:13	BÜVEYHİ	H.344 (M.955)	Rükânî'd-devle Ebu' Ali Büveyh	Çap: 29 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 3,53 gr	Barcan (İran)	el-Muti'- İllâh / Fahrî'd-devle / Ebu Suca	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:14	BÜVEYHİ	H.345 (M.956)	Rükânî'd-devle Ebu' Ali Büveyh	Çap: 30 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 4,00 gr	Barcan (İran)	el-Muti'- İllâh / Rükânî'd-devle / Azud'üd-devle Ebu Suca	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:15	BÜVEYHİ	H.338 (M.949)	Müizzü'd-devle Eb'ül Hasen Büveyh	Çap: 25 mm / Kalınlık: 0,5 mm / Ağırlık: 2,82 gr	Siraz (İran)	el-Muti'- İllâh / Nasrî'd-devle / İmâdî'd-devle Ebu'l-Hasen Büveyh	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:16	BÜVEYHİ	H.3.?.? (M.9.?.?)	Mü'izzü'd-devle Eb'ül-Hasen Büveyh	Çap: 27 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 5,55 gr	Basra (Irak)	el-Muti'- İllâh / İmâdî'd-devle Ebu'l-Hasen Büveyh	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi
Sikke No:17	BÜVEYHİ	H. 347 (M. 958)	Müizzü'd-devle Eb'ül-Hasen Büveyh	Çap: 25,5 mm / Kalınlık: 1 mm / Ağırlık: 4,04 gr	Suk al-Ahvaz (İran)	el-Muti'- İllâh / Nasrî'd-devle / Nasrî'd-devle Ebu Ali Büveyh	(Rüm, 4-5); (Tevbe, 33)	Kufi

Sikkelere halife, vezir, veliahtın ya da valilerinin adının düşülmesi, Emevi dönemi ile birlikte Abbasi sikkelerinde gelenek hâlinde sürdürülmüştür. İslami sikkelerde halife adının, ilk defa Abbasi Halifesi Mehdî'nin dirhemlerinden itibaren sikkelere düşüldüğü bilinmektedir (Aydoğdu, 2018, 60, 61; Aydoğdu 2018, 1-12; Günay 2021, 9-29; Erkoçoğlu 2006, 171-186).

4642 parseldeki Abbasi sikkelerinin ön yüzünde; Kelime-i Tevhid, vezir ve altında emirül müminin, kenarında iki sıra yazı kuşağı; (Rüm Suresi, 4-5), darp yeri, darp tarihi gibi bilgiler mevcuttur. Arka yüzde ise; ortada Lillah Muhammed Resûlallah lafzı altında, halife adı, tek sıra kenar yazı kuşağında ise (Tevbe Suresi, 33) ayeti yerleştirilmiştir. 2, 3 ve 4 nolu Abbasi dönemine ait, el-Muktedir-Billâh'ın kestirdiği sikkelerde ise, el-Muktedir'in varisi Müminlerin emiri Eb'ül Abbas'ın adı okunmaktadır. Vezir adı, müminlerin koruyucusu manasında “Emîrül mü'minîn” künyesi ile desteklenmiştir.

Abbasi dirhemlerinden en erken tarihli, H 256-279/M 870-892 tarihleri arasında halife el-Mûtemid-alellah; en geç tarihli ise H 322-329/M 934-940 senesinde halife er-Râzî-Billâh'ın saltanat yıllarında bastırılmıştır. Geriye kalan diğer sikkeler, el-Muktedir billah döneminde darp

edilmiştir. Sikkelerinin ağırlıkları ortalama 2.86-3.54 g arasında olup, bunlar döneminin diğer sikke ağırlık ve ölçüleri ile uyumludur ((Broome 1985, 19). Sikkelerde darphane adının, Emevi sonrasında Abbasi dönemi sikkelerinde de gelenek hâlinde verilmiştir. Abbasi dinarlarında ise, darphane ismi Halife Me‘mûn (813-833) döneminden itibaren düşülmüştür (Hizmetli 2010, 79-110). Dolayısıyla, 4642 parseldeki Abbasi sikkelerinde halife adları kullanımı ön plana çıkmaktadır.

Abbasi dönemine ait 2 nolu sikke Kûfe (Irak), 3 nolu sikke Hemedan (İran), 4 nolu sikke Vâsıt (Irak) ve 5 nolu sikke Medînetü’s-Selâm’da (Bağdat) darp edilmiştir. 1 nolu Abbasi sikkesi, aşınma nedeniyle darp yeri okunamamıştır. Sikkelerin çıktığı darphaneler, Abbasi döneminde faal durumda olan darphanelerdir (Fig. 8) (Günay ve Allak, 2022, 162-191). Abbasi halifelerin birçoğunun sikkesi Medînetü’s-Selâm (Bağdat) darplıdır (İ. Artuk ve C. Artuk, 424; Hizmetli 2010, 86-88). Bu darphanede basılan sikkeler, çok geniş coğrafyada ticaret amacıyla tedavülde dolaşım göstermiştir. Kilikya ve Güneydoğu Anadolu kazılarında, Medînetü’s-Selâm (Bağdat) darplı Abbasi dönemi sikkelerine de rastlanılmıştır (Dursun 2014, 157-177). İssos/Epipheneia antik kenti kazısında çıkan Abbasi dirhemleri, bahsi geçen darphaneden çıkmıştır. Bu sikkeler, H 320 (M 908-932) ile H 299 (M 911/12) yıllarına tarihlenmektedir. Bunlardan halife el-Muktedir Billâh adına kestirilen dirhem, Medînetü’s-Selâm (Bağdat) darplıdır (Kaya 2023, 143, 144). Antakya 4642 parsel’deki ve Epipheneia Abbasi dirhemleri, II. Dönem Abbasi sikke tipolojisi içerisinde yer almaktadır. İki bölgedeki sikkeler; form, üslup ve ağırlık ölçüleri bakımından birbiri ile uyumludur (Fig. 1).

Fig. 1. Abbasi halifesi el-Muktedir Billah [H 302 (M 914/15), 25.9 mm, 2.85 gram, Medînetü’s-Selâm (Bağdat) Erişim: Erişim:<https://www.coinarchives.com/> Erişim tarihi: 20.04.2024], el-Muktedir [H 297 (M 909), 3.23gm, 27mm Vâsıt] ve er-Râzî dönemi [H 328 (M 939/40), Erişim: <https://www.vcoins.com/fr/stores/> Erişim tarihi: 20.04.2024] Medînetü’s-Selâm (Aydoğdu, 2015) darplı

İncelenen 6, 7, 8,9 ve 10 nolu 5 adet Sâ mânî dirheminden en erken tarihlisi H 313/925 yılında Nasır b. Ahmed (H 301-331/ M 914-943); en geç tarihlisi ise H 341/M 952 senesinde Nuh b. Nasır (943-954) devrinde darp ettirilmiştir. Dirhemlerin ağırlığı ortalama 2.70-3.10 gram arasındadır. Sikkeler, dönemin diğer sikke tipolojisi, ağırlık ve ölçüleri ile uyumludur. İncelenen Sâ mânî sikkeleri; Belh (Afganistan), Semerkand (Özbekistan) ve Şaş/ Binkes/Çâç (Özbekistan-Taşkent) şehirlerinde darp edilmiştir (Muhammedcanov 2011, 146). Sâ mânî sikkeleri, form, üslup ve tasarım yönüyle Abbasi geleneğini izlemiştir. Fakat bu dönem sikkelerinde kendine has özellikler mevcuttur (Kalkan 2019, 100). Abbasilere bağlı Sâ mânîler (204-395/819-1005) Horasan, Taberistan, Kirman, Cürcan, Rey ve Maveraünnehir gibi geniş Türk-İslam coğrafyasına hâkim olmuştur. Sünni mezhebine mensup Sâ mânîler, Abbasiler ile iyi siyasi ilişkiler sürdürmüştür. Buhara, Belh, Semerkand ve Herat gibi başkentlerinde darphaneler kurmuş ve Abbasi sikke geleneğinde kendi adına sikkeler bastırmıştır. Samani sikkelerinde; ön yüzde ortada sadece Kelime-i Tevhid lafzı ve kenar çift yazı kuşağında; darp yeri, darp tarihi ve Rûm Suresi, 4 ayeti bulunmaktadır. Arka yüzde ise, ortada Lillâh Muhammed Resûlallah, önce Abbasi halifesi ve onun altında Samani hükümdarının adlarına yer verilmiştir. Kenar tek yazı kuşağında ise Tevbe Suresi, 33 ayeti mevcuttur.

Antakya kazısında çıkan Sâ mânî sikkelerine benzer tipolojide sikkelere, Sümeysat (Adıyaman) kazılarında da rastlanılmıştır. Kazılarda keşfedilen defnede, İslami döneme ait

sikkeler de ele geçmiştir. Sikkeler arasında, Sâmânî emiri Ahmed b. İsmail (H 295-301/M 907/913) ve Nuh b. Nasır'a ait (H 299/ M 912) dirhemler bulunmuştur (Saatçi 1986, 462; Bacharach 2006, Fot. 373-382). Ayrıca, Kahramanmaraş Müzesi koleksiyonundaki II. Ahmed b. İsmail ve Nasır b. Ahmed dönemi satın alma, Stephen Müzayede Şirketi ve Numisbids Müzayede web sitesinde yer alan dinar ve dirhem örneklerinin (Fig. 2), Antakya 4642 parsel Sâmânî dirhemleri ile uyumlu oldukları görülmektedir (Aydoğdu 2015, 156-159).

Fig. 2. Nasır b. Ahmed (H 322/M 933, 3.71 g, Semerkand), Erişim: <https://www.vcoins.com/> Erişim Tarihi: 01.04.2024); Nasır b. Ahmed [H 324 / M 935, 3,06 g, Şaş] (Erişim: <https://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 01.04.2024)]; Nasır b. Ahmed [H 316/M 928, 3.74 g, Nişabur]; Kahramanmaraş Müzesi Nasır B. Ahmed Dönemi sikkesi (Darp yeri ve tarihi silinmiş (H 301-331/M 914-943) 3.39 g) (Aydoğdu, 2015); Nuh b. Nasır Dönemi [H 341/952, Nişabur] dirhemleri (Erişim: <https://www.ebay.co.uk/itm/325128002192> Erişim Tarihi: 01.04.2024).

12, 13, 14, 15, 16 ve 17 nolu 7 Adet Büveyhi sikkesinden en erken tarihlisi H 336/M 947 yılında emir İmâdü'd-devle Ebu'l-Hasen en geç tarihlisi ise Müizzü-devle Eb'ül-Hasen Büveyh döneminde bastırılmıştır. İncelenen sikkelerin ağırlığı, yaklaşık 2.82-5.55 g arasındadır. Sikkelerin ağırlığı çağdaş diğer Büveyhi dönemi sikkeleri ile uyumludur. Sikke grubundan Büveyhi Dönemi'ne ait; sikkeler Şiraz (İran), Barcan (İran) ve Basra (İran) ve Suk el-Ahvaz'da (İran) basılmıştır (Artuk 1960, 31). İncelenen örneklerin dışında, Hatay Arkeoloji Müzesi sikke envanterinde satın alma niteliğinde Büveyhi dirhemleri de tespit edilmiştir. Bu sikkelerden birisi, H 360 / M 971 tarihinde Rüknu-devle döneminde Şiraz'da darp edilmiştir. Bu sikke, kazıdan çıkan Büveyhi sikkeleri ile benzer tipoloji yansıtmış olsa da içerikte birtakım farklılıklar görülmektedir. Bu satın alma sikke, 25 mm, 1 mm kalınlık ve 2.78 g ölçüsündedir. Sikkenin ön yüz ortasında; altı satır hâlinde بويه / ابو علي / الدولة نصر / وحده لا شريك له / لا اله الا الله / ابن (ibn. "Lâ ilâhe illâ Allah vahdehu lâ şerike leh. Nâsirüdevle, Ebu Ali Büveyhi (Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve O'nun ortağı yoktur)" ifadesi okunmaktadır. Kenar şeridindeki yazıda محمد رسول الله بسم الله بشيراز ضرب هذا الدرهم بسم الله (Bismillah duribe haze'd-dirhem Şiraz sene sittin ve selase mie (Allah'ın adıyla bu dirhem H 360 / M 971 tarihinde Şiraz'da darp edildi.)" sikke bilgileri ve ayet metni yazılmıştır. Arka yüzünde ortada; محمد رسول الله / المطيع لله / الامير العدل / عضد الدولة / ابو شجاع (ve Muhammed Resûlallah el-Muti-Billâh, el-Emir'ul-Adil (adaletli Emir), kenarında ise محمد رسول الله ارسله بالهدا (Muhammedün Resûlullâh erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakkı liyuzhirahû ale'd-dîni küllihî ve lev kerihel-müşrikûn (Muhammed Allah'ın elçisidir. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir) Rum Süresi, 33 Ayeti işlenmiştir. Bahsi geçen sikkede farklı olarak şunlar yer almaktadır; yazı kuşakları kenarda inci dizileri ile ayrılmıştır. Ön yüz ortada yazı başlangıcında "İbn"den sonra Kelime-i tevhid ve onun da altına Büveyhi emirinin lakabı ve adı düşülmüştür. Kenar yazısında ise, benzer şekilde darp bilgileri verilmiştir. Arka yüze ise farklı olarak, Abbasi dönemi Harun Reşid dirhemlerinde görülen vav (و) ile başlanmış, sırasıyla halife adı el-Muti-Billâh, Büveyhilerin kurucusu el emir'ün adil Adudüdevle Ebû Şücâ'nın adı yazılmıştır. Kenarında ise, Kur'an-ı kerim Tevbe Süresi 33. Ayeti okunmaktadır. Büveyhi dönemi

sikkeleri, Abbasi sikkelerinden epigrafik açıdan ayrışmaktadır. Katalog ve karşılaştırma sikkelerinden hareketle, Büveyhi sikkelerinde, Abbasi halifelerinin adları sikkelere konulmuş, halife adının altında Büveyhi emirleri, kardeşleri veya veliahtların adı zikredilmiştir. İncelenen 4642 parseldeki Büveyhi sikkelerinde, Muizzuddevle, İmaduddevle, Ruknüddevle ve Büveyhilerin asıl kurucusu Ebu Şuca'nın isimleri vurgulanmıştır (Fig. 3).

Abbâsîlerin, 945 yılında siyasi gücünü kaybetmesi sonrasında mahallî hanedanlar ortaya çıkmıştır. Irak, Rey ve Hemedan kolu olmak üzere üç ayrı bölgede kurulan Büveyhiler, Abbasi halifelik gücünü kullanmıştır. Hanedanlık, üç ayrı bölge ve kardeş tarafından fiilen bağımsız yönetilmiştir. Abbasilerin halifelik gücünü kullanan Büveyhiler, siyasi gücünü pekiştirmek amacıyla Halife Mustekfi Billah'ın isteğiyle sikkeler bastırılmış ve böylece tedavülde dolaşıma girmiştir. Bundan dolayı, Abbâsî halifesi Müstekfî, Ahmed'e "Muizzuddevle", ağabeyi Ali'ye "İmaduddevle", diğer ağabeyi Hasan'a da "Ruknüddevle" lâkaplarını vermiştir. Halife, ayrıca onlara lâkapların dinar ve dirhemler üzerine basılmasını da emretmiştir. Büveyhiler, bastırdıkları sikkelerde ise genellikle kendi hanedan üyelerinin adlarına yer vermişlerdir. Muti lillah'ın adını da kullanarak hem Abbasi hem de kendi açtıkları darphanelerde altın ve dirhemler bastırmışlardır (Fig. 11). İlk Buveyhi sikkesi 322/933-934 yılında Ali b. Buveyh tarafından Şirâz ve Sirâf şehirlerinde basılmıştır. Bu sikkeler, Abbasi halifeleri model alınarak tasarlanmıştır. Halife er-Razi-Billâh'ın (934-940) adının yanına Ali'nin adının eklendiği görülmektedir. Rüküddevle Hasan'ın sikkelerinde (İ. Artuk ve C. Artuk, 1971, 327-336; Güner 2008, 285) ağabeyi İmâdüddevle (Güner 2000, 173-174) Ali ve babaları Ebî Şucâ' Büveyh b. Fennâ Hüsrev ed-Deylemî'nin (H 281/M 894) adına yer verilmiştir (Miskeveyh 2000, 332-334; Bakır ve Dündar, 2019, 23-52; Frye, 1975, 259).

Fig. 3. Hatay Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda satın alma Büveyhi dönemi dirhem; <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=4642&lot=323> İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Büveyhi emirleri İmadüddevle ve Rüküddevle adına basılan dirhem ve dinar örneği (H 335/M 947) Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler> Erişim Tarihi: 26.04.2024.

Antakya'da, ilk darphanenin Hellenistik dönemde kurulduğu bilinmektedir. Antakya'da ilk darphanenin varlığı, şehri kuran Selevkos Hanedanlarından IV. Antiokhos Epiphanes -MÖ175-164 sikkelerinden hareketle Hellenistik süreçten itibaren başladığı bilinmektedir. Şehirde, sikkeler sonraki; Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Orta Çağ ve sonrası süreçlerde Antakya darphanesinde basılmaya devam etmiştir (Tunçer 2012, 8-125; Newell 1918; Eger 2013, 95-134; Stahl & Glyniyas 2020, 272; Miles 1948, 109-24).

Sonraki süreçlerde şehre hâkim olan devlet ve medeniyetler kendi darphanesini kurmuştur. Antakya'da yapılan arkeolojik kazılarda çok sayıda Emevi ve Abbasi dönemi sikkeleri ele geçmiştir. Bu sikkelerden Emevi bakır felslerin yanı sıra Abbasi dinar ve dirhemleri bulunmuştur. Abbasilere ait sikkeler incelendiğinde, sikkelerin Antakya darplı oldukları izlenmektedir. Buna örnek, Steve Album Checklist'in koleksiyonunda bulunan Abbasi sikkelerinden birkaçının, مدينة أنطاكية (Medinet'ül Antakya) darplı olduğu okunmaktadır. Bunlardan H 138/M 755/6 yılına tarihlendirilen sikke, Antakya'da darp edilmiş, 24 mm ve 3.98 gram ölçüsündedir. Bahsi geçen sikkenin Abbasi Halifesi Cafer el-Mansur dönemine tarihlenmektedir. Dolayısıyla, şehirde Abbasilerin erken döneminden beri bir darphanenin varlığı anlaşılmaktadır (Hizmetli 2010, 88). Aynı koleksiyonda, Halife el Muktedir Billah H 308 / M 920 (28 mm, 3.48 gram), H 318 / M 930

(28 mm, 3.48 gram) ve Halife Muti billah dönemine H 339 / M 950 tarihlenen sikkeler (Porter 1921, 322), Abbasiler döneminde 8. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında Antakya'da faaliyet gösteren İslam darphanesinin varlığını desteklemektedir. Bu darphanede ayrıca Abbasi yönetimi süresince dirhemler de basılmıştır (Hizmetli 2010, 88; Miles 1951, 56-106) (Fig. 4,5).

Fig. 4. Antakya darphanesinde Abbasi halifesi; el-Muti- Billâh [Sol: [H 334 (M 945), 5.17 gram, Madinat Antakya, Stephen Album, 1993, No:74); Sağ: H 354 (M 965), 2.24 gram, Madinat Antakiya, NumisBids Arşivi] ve Muktedir Billah adına (H 308 (M 920), 263 gram, Madinat Antakya, Sixbid Numismatic Auctions Arşivi) basılan dirhem örnekleri.

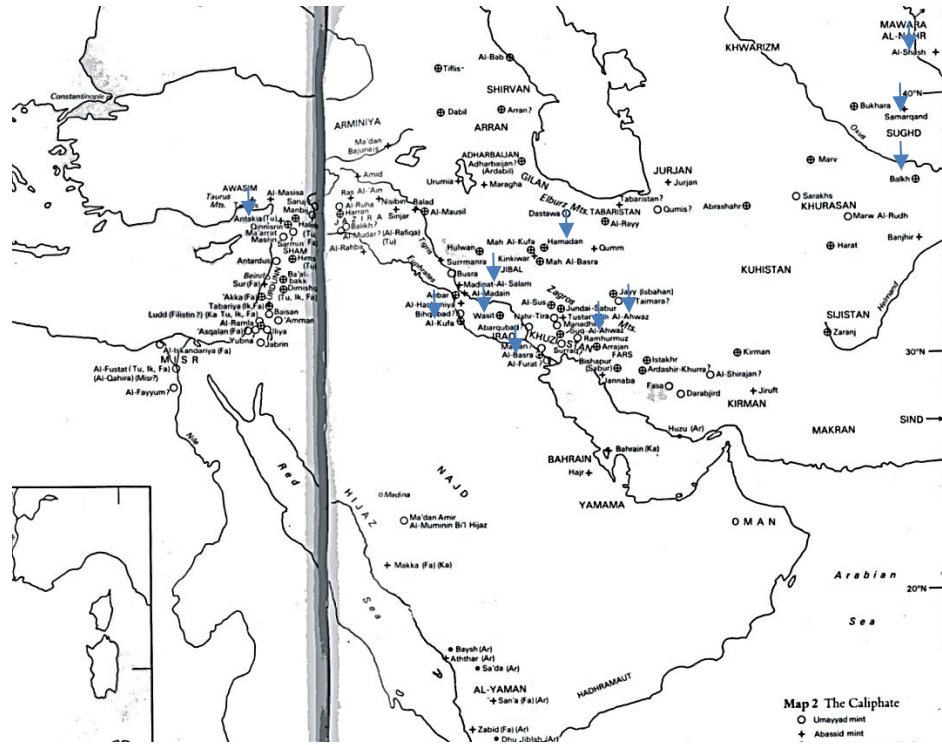

Fig. 5. Emevî ve Abbâsiler Dönemi Para Basım Merkezleri (M. Broome'den)

Yazılar, sikkeler üzerine satırlar hâlinde ve dairesel yazı kuşağı olarak işlenmiştir. Bu yazılar, Arap alfabesi ile küfi yazı hattında yazılmıştır. Yazıların içerikleri; sikkenin darp yeri, darp tarihi, sikkeyi darp ettiren hâlife, vezir, emirin ünvanı veya veliaht isimleri ile dini ibarelerden teşekküldür. Abbasi ve Samani dirhemlerinde sade küfi, Büveyhi sikkelerinin Barcan (İran) şubesine ait dirhemde tezyinatlı küfi kullanılmıştır. Barcan (İran) şubesindeki dirhemlerin yazı karakteri oldukça naif ve estetikdir. Ahvaz (İran) şubesindekiler ise sülûse yakın küfi yazı türü görülmektedir. Büveyhilerde aynı darphanede hem sade hem tezyini küfi yazıya sahip dirhem basılmıştır. Büveyhi sikkelerinde Küfi, Abbasi geleneğinin yanı sıra farklı denemelerle de karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Bizans-Sasani ve Arap-Bizans arasında sürekli el değiştiren bölge, 638’de İslam ordularının fethi ve İslam kültürü ile kimlik kazanmıştır. Emevi ve Abbasi hâkimiyetinde imar ve iskân edilen Antakya, Müslüman Arapların Anadolu’ya yaptığı seferlerde karakol görevi üstlenmiştir. Abbasiler zamanında, önemli halifelerin şehri ziyareti, valilerin tayini, kalelerin tahkimi ve buralara askerlerin yerleştirilmesi, Antakya’nın stratejik önemini ortaya koymaktadır. Şehir, Orta Çağ İslam döneminde sahip olduğu konumu ve limanları nedeniyle kapalı havza olmadığı, aksine canlılığını kesintisiz sürdürdüğü görülmektedir. Bu süreçte; Mezopotamya, Suriye, Anadolu, Avrupa, Arabistan, İpek Yolu, Kral Yolu ve Baharat Yolu’nun kesişim noktasında uluslararası ticarete aktif rol üstlenmiştir.

Araştırma kapsamında, Hatay Arkeoloji Müzesi’nde 4642 parsel kazılarında bulunan 17 İslami sikke incelenmiş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır. Sikkeler, Antakya’nın tarihsel arka planı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. 17 sikkeden; 5’i Abbasi, 7’si Büveyhî ve 5’i ise Sâmânî olmak üzere üç farklı dönemde bastırılmıştır. Abbasi sikkeleri; el-Mütemid-alellah, el-Muktedir-Billâh ve er-Râzî-Billâh gibi farklı üç Abbasi halifesi zamanında (9. yüzyıl sonu-10. yüzyıl yarısı), Sâmânî grubu; Nasır b. Ahmed ve Nuh b. Nasır (10. yüzyıl başları ile yaralarına) iki ve Büveyhî grubu ise, İmâdü’l-devle Ebu’l-Hasen, Rüknu’l-devle Ebu’l-Hasen ve Müizzüdevle Eb’ül Hasen Büveyh olmak üzere üç farklı (10. yüzyıl yarısı) Büveyhi döneminde darp edilmiştir. 4642 parsel sikkelerinin, Abbasiler (9. yüzyıl sonları) ve ona bağlı kurulan Sâmânî (10. yüzyıl yarısı) ve Büveyhî (10. yüzyıl yarısı ve sonu) gibi çağdaş emirlik dönemlerinde kullanımı devam eden ve uluslararası ticarete dolaşan tedavüldeki sikkelerden olduğu belirlenmiştir.

İncelenen Abbasî, Büveyhî ve Samanî dönemi sikkeleri; epigrafik, içerik, kenarında iki şeritli kontur düzenlemesi ve üslup özellikleri yönüyle Abbasilerin II. Devir sikke tipolojisini yansıttığı tespit edilmiştir.

4642 parsel sikkeleri, Abbasi dönemi ve geleneğini sürdürmektedir. Fakat Sâmânî ve Büveyhi sikkelerinin yazı içeriklerinde denemeler söz konusudur. Samaniler, sikkelerin ön yüzleri ortasında; sadece Kelime-i Tevhid, arka yüzünde ise Abbasi halifesi ve altına da Samani emirinin adı düşülmüştür. Böylece, halife ve İslami ibarenin, sikkenin ön yüzdeki konumunda farklılığa gidilmiştir. Büveyhiler, Abbasi yönetimini ele geçirdikten sonra Abbasiler ile kurduğu askeri ve sosyo-kültürel temaslar, bastırdıkları sikke üslubuna da yansımıştır. Sikke ön yüzlerinde Büveyhi emirlerinin, arka yüzlerinde ise Abbasi halifesi ve altında Büveyhilerin kurucusu Ebu Şuca Büveyh b. Fenna’nın adı verilmiştir. Sikkelerinde emir ve veliahtlarının ya da babalarının adları gelenek hâlinde verilmiştir. Sikkeler, ayrıca Abbasi geleneği yanı sıra İran kökenli Şia mezhebine referans yapan birtakım uygulamalar göze çarpmaktadır. Böylece, Büveyhiler, gelenek dışına çıkarak, bastırdığı sikkelerinde politik güç ve mezhep (Şia) propagandası dikkat çekmektedir. Bu dönem sikkelerinde, farklı olarak tek harf kullanımının darphane işareti olabileceği hususu üzerinde durulmaktadır.

4642 parsel sikkeleri, farklı darphane isimleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan, her darphane; halife ve emirlerin; dini, politik ve ekonomik gücünü simgelemektedir. Sikkeler, Abbasi, Büveyhi ve Samani’lere ait şehir darphanelerinde basılmış ve tedavüle girmiştir. Sikke grubunda okunabilen örnekler ışığında 12 darphane ismi tespit edilmiştir. Geriye kalan 5 sikke aşındığından darphane isimleri okunamamıştır. İncelenen sikke grubundan; Abbasi sikkeleri; Kûfe (Irak), Hemedan (İran), Vâsıt (Irak) ve Medînetü’s-Selâm (Bağdat), Sâmânî sikkeri; Belh (Afganistan), Semerkand (Özbekistan), Şaş/ Çaç (Özbekistan-Taşkent) ve Büveyhi sikkeleri ise; Şiraz’da (İran), Barcan (İran), Basra (İran) ve Suk el-Ahvaz (İran) darphanelerinde bastırılmıştır. Farklı olarak, Büveyhi emirleri kontrolünde bulunduğu Abbasi hem de kendi darphanelerini

kullanmıştır.

Antakya'nın Antik Çağ'da "ANTIOXEΩN" ve Bizans'ta "ΘΕΟΒΥΣΙΟΣ /ΕΗΕΙΠ" isimli darphanesi mevcuttu. Erken İslam döneminde fethedilen şehirde darphanenin olup olmadığı henüz netleşmemiştir. Kazılarda çıkan, reform öncesi ve sonrası Emevi felslerinin Suriye ve yakınındaki şehirlerden olduğu bilinmektedir. 4642 parsel sikkelerinde, Antakya darplı sikkeye henüz rastlanılmamıştır. Fakat web site koleksiyonunda tespit ettiğimiz, Medinetü'l Antâkiyya darplı Cafer el-Mansur M. 755 ve el-Muti billah (945) dönemi sikkeleri, Antakya'da Abbasi döneminde faal bir darphanenin de varlığını ortaya koymaktadır. Bu sikkelere, şehirde yapılacak sistematik kazılarda rastlanması muhtemeldir.

Sonuç olarak, İpek Yolu güzergâhındaki 12 farklı şehir darphanesini işaret eden 4642 parsel sikkelerinin, Antakya'ya İpek Yolu ticareti, iskân ve askeri seferler ile ulaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 4642 parsel sikkeleri dışında, yakındaki Epiphaneia Antik Kenti ile Kilikya'daki Abbasi sikkelerinin bu havzadaki varlığı ise yukarıdaki tespitler ile açıklanabilir. Makalenin; Antakya'nın Orta Çağ İslami dönemine, Sanat Tarihi literatürüne ve Türk-İslam nümizmatikliği araştırmalarına veri sunacağı kanaatindeyiz.

Yazarın Notu

Sikkelerin çalışılmasına onay veren Hatay Arkeoloji Müzesi Müdiresi Sayın Ayşe Ersoy hanımefendiye ve sikkeler hususunda fikirlerine başvurduğumuz değerli Arkeolog Umut Durak'a teşekkürü borç biliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- Alan M. Stahl & Glynias, J. 2020. "The Transition from Byzantine to Islamic Coinage in Antioch and its Implication for the History of Settlement in the City". *Dinars and Dirhams, Brill*, 271-288.
- Anonim, *Salname-i Vilayet-i Halep*, H.1302/M.1884, Def'a 14.
- Apak A. 2000, "Hz. Osman Dönemi Fetihleri". *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi*, 9/9, 437-446.
- Artuk İ. & Artuk, C. 2003, "Bazı İslâm Şehirlerinde Hangi Devletler Sikke Kesmiş ve Bu Şehirlere Ne Gibi İsimler Verilmiş". *Belleten*, 67/249, 421-446.
- Artuk İ., 1960. "Abbasiler Devrinde Sikke". *Belleten*, 24/93, 25-44.
- Artuk İ. & Artuk, C. 1971, *İstanbul Arkeoloji Müzesi Teşhirindeki İslami Sikkeler Kataloğu I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Aydoğdu G. 2018. "Tarihi Olaylar Bağlamında Abbasiler Dönemi Altın ve Gümüş Sikkeleri". *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/2, 57-67.
- Aydoğdu G. 2018, "Reform Öncesi ve Sonrasında Emevi Dönemi Altın ve Gümüş Sikkeleri". *History Studies*, 10/6, 1-12.
- Aydoğdu G. 2015, *İslam Sikkeleri Kahramanmaraş Müzesi Ölçeğinde*. Türkiye Âlim Kitapları.
- Aydın F. 2016, "Antakya Hıristiyanlığı ve Hıristiyan Kredosunun Belirlenmesine Yol Açan Tartışmalardaki Rolü". *İslâmî İlimler Dergisi*, 11/2, 83-108.
- Bacharach J. 2006, *Islamic History Through Coins: An Analysis and Catalogue of Tenth-Century Ikhshidid Coinage*. New York: American University in Cairo Press. Cairo, Egypt.
- Bakır A. 2010. "Yakut el-Hamevi'nin Antakya Şehri İle İlgili Naklettiği Bilgilerin Değerlendirilmesi". *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7/1, 1-18.
- Bakır A. & Dündar, A. 2019, "Büveyhî Hânedâmı'nın Menkıbevi Kuruluşu ve Tarihi Arka Planı", *History Studies*, 11/1, 23-52.
- Bilindir S. 2016, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Sugur-Eş'şam Sınır Hattının Halep'e Gerilemesi Süreci ve Türklerin Bölgedeki Faaliyetleri". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3/6, 17-34.
- Bozkurt N. 2000, "İpek Yolu". *TDVİA*, İstanbul, 369-371.
- Broome M. 1985, *A Handbook of Islamic Coins*, London.
- Clot A. 2007, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, çev. Nedim Demirtaş, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çil H. 2009. "Halife Ömer'in Askerî Şehirleri (Ordugâhlar)". *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 12, 87-106.

- Dursun N. 2014, "Mardin Müzesi Sikke Koleksiyonu Örneklerine Göre Abbâsî Sikkelerinde Yazı-Kompozisyon İlişkisi". *İstem*, 24, 157-177.
- Dursun Y. H. 1988. "Abbasiler", *DİA*, I, İstanbul, 31-48.
- Eger A. A. 2013, "(Re) Mapping Medieval Antioch: Urban Transformations from the Early İslamic to the Middle Byzantine Periods". *Dumbarton oaks papers* 67, 95-134.
- Downey G. 1961, *An History of Antioch İn Syria (From Seleucus to the Arab Conquest)*. Princeton University Press, U.S.A.
- Erkoçoğlu F. 2006, "Abdülmelik B. Mervân'ın Para Reformu". *İstem*, 8, 171-186.
- Eskikurt A. 2014, "Orta Çağ Anadolu Ticaret Yolları". *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 15-40.
- Önkal A. 1994, "Ebû Ubeyde B. Cerrâh". *T.D.V.İ.A*, 10, 249-250.
- Kalkan M. 2019, "İslam Medeniyet Dairesi İçerisinde Sikkeler, Kullanımları ve Gelişim Seyirleri". *K.Ü.S.B.D*, 9, 83-112.
- Gökalp Z, D. 2007, "Antik Phrygia'da Bizans Sikke Dolaşımı". *Sanat Tarihi Dergisi*, 26/ 2, 379-393.
- Frye R. N. 1975. *The History of İslam, The Period From The Arab İnvation To The Saljuqs*. Cambridge University Press, 4, New York.
- Güner A. 2008, "Rüknü'd-devle" maddesi. *T.D.V.İ.A*. 35, 285-286.
- Güner A. 2000, "İmâdüdevle" maddesi. *T.D.V.İ.A*. 22, 173-174.
- Giorgi A U. D. & Eger, A. A. 2021, *ANTIÖCH An History*. Routledge.
- Gökhan İ. 2013, "Harun Reşid Ve Oğulları Döneminde Tarsus (786-842)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2, 195-214.
- Heidemann S. 2010, "Islamic Coins as A Historical Source". *The Formation of The İslamic World, Sixth to Eleventh Centuries*, Edited by Chase Robinson, 1, Cambridge University Press, U.K. 648-790.
- Hizmetli M. vd., 2017, "Abbâsîler Dönemi Ticaret Hayatı". *İslam Tarihi ve Medeniyeti -6-, Abbasiler (II), Siyer Yayınları*, İstanbul, 201-262.
- Hizmetli M. 2020, "Abbâsîler Döneminde Para Basımı". *İstem*, 15, 86-88.
- Kaya M. 2023, "Erzin/İssos (Epiphaneia) Antik Kenti Kazısı'nda Bulunan Bir Grup Abbasi Sikkesi". *Arkeoloji Dergisi*, 2/2, 128-154.
- Muhammedcanov A. 2011, "Taşkent" maddesi, *T.D.V.İ.A*, 40, İstanbul, 146.
- Miles G. 1948, "İslamic Coins" in Antioch, *Ceramics and İslamic Coins*, Ed. E. Waagê. Princeton, 4/1, 1-124.
- Miskeveyh İ. 2000. *Tecâribü'l-Ümem ve Teâkibu'l-Himem*. (thk. Ebu'l-Kâsım İmâmî), Suruş, 4, Tahran, 332-334.
- Günay E. 2021, "Emevî Dönemine Ait Dînâr ve Dirhemlerden Örnekler". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2, 9-29.
- Günay Emre & Allak, F. 2022, "Abbasi Dönemi Altın Sikke Örnekleri Üzerine Epiğrafik Bir Değerlendirme". *Recayi Karahan Armağanı Farklı Yaklaşımlarla Sanat Tarihi Çalışmaları*, Edit. Mehmet Kulaz & Ercan Çalış, Hiper Yayınevi, 162-191.
- Hurdazbih İ. 1889, *Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah*, el-Mesâlik ve'l-Memâlik, Leyden.
- Kennedy H, 2023, "The Formation Of Al-'Awâşım", *The İslamic-Byzantine Border İn History from the Rise of İslam to the End of the Crusades*. Ed. D.G.Tor and Alexander D. Beihammer, Edinburg Üniversty, Great Britain, 73-75.
- Newell E, T. 1978, *The Seleucid Mint of Antioch*. The American Numismatic Society, 1-Plate XIII, New York, 1-151.
- İstek E. 2020. "Seyyahların Gözüyle Antakya Şehri (10-19. Yüzyıllar arası)". *Pamukkale Üniversitesi*, 40, 227-246.
- Paydaş K. 2012. Emevîler ve Abbasiler Döneminde önemli bir Sugûr Sehri Tarsus. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31/51, 165-200.
- Pamir H. 2014, "Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı". *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, no: 50, Antakya, 251-274.
- Pamir H. 2013, "Antakya Kent İçi Kurtarma Kazıları, Rescue Excavations in the Urban Center of Antioch". *Çağlar Boyu Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Uluslararası Sempozyumu/ Archaeology of Hatay and its Vicinity Through the Ages*, May 21-24, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları No:52, 101-114.
- Saatçi T. 1986, "Sümeysat Definesi Sikkeleri". *Belleten*, 49/195, 451-466.
- Sahillioğlu H. 1991. "Antakya" maddesi, *T.D.V.İ.A*, 3, İstanbul, 228-232.
- Tunçer A. 2012, *Hatay Müzesi Sikkelerinin Işığında Antiokheia Darphaneleri*. Yayınlanmamış Yüksek

- Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Vanni F. 2022, “Antakya and Asi River in The Middle Ages (638-1268 Ce)”. *Reading Urban Histories*, 31-51.
- Yenipınar U. 2022, “İran, Turfan, Mardin İpek Yolu Su Yapıları”. *Anadolu İpek Yolu Kültürel Mirasları II*, Edit. Uysal Yenipınar, Ankara, 3-32.
- Yüksel A, T. 1994, “Yakın Doğu’da Ticaret Merkezleri ve Panayırlar”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5, 309-334.
- Yıldırım N. & Temizkan M. 2018, “Seleukoslar Döneminde Antiocheia’da Sosyal ve Kültürel Yaşam Üzerine Analizler”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4/4, 645-660.
- Yıldırım M. 2022, “Orta Çağ’da Ticaret (Yollar, Şehirler ve Ürünler) Hakkında Bir Değerlendirme (Bizans-Avrupa-İslam Dünyası)”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2, 192-201.
- Yıldız H. D. 1991. “Avâsım” maddesi, *T.D.V.İ.A*, 4, 111-112.
- Yılmaz S. 2010, “Tarsus’un Müslümanlar Tarafından Fethi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 10/1, 87-103.
- Yılmaz E. 2017, “İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9, 2/18, 672-678.
- Yüksel A, T. 1999, *İslam’ın İlk Döneminde Ticari Hayat*. Beyan Yayınları, İstanbul.